

Манастири у Браничеву према турском попису из 1467. године

БРАНКА КНЕЖЕВИЋ

Мр Момчило Стојаковић, сарадник Историјског института у Београду, превео је с турског језика и приредио за штампу попис покрајине Браничево, настао у другој половини 1467. године.¹

У предговору се истиче да је катастарски попис Браничева први сачувани попис северног дела бивше српске деспотовине и као такав представља један од најважнијих турских извора за историју српских земаља под турском влашћу. Спада у ред поименичних пописа које су турске власти водиле како би имале увид у пореске обавезе свих становника настањених на одређеном подручју.

Браничево је због свог стратешког положаја било успостављено као посебан вилајет (субашилук), турска војнотериторијална јединица са крајишким статусом. Обухватао је седам нахија: Лучицу, Ждрело, Пек, Хомоље (Омољ), Звижд, Ресаву и Раваницу. На челу браничевског субашилука стајао је Алибег Михаловић (Михалоглу), који је Браничево добио од султана Мехмеда II Освајача као награду за ратне заслуге у време када се налазио на положају видинског санџакбега. Браничево је касније у административном погледу било прикључено смедеревском санџаку, то показује први сачувани попис овог санџака састављен 1476/7. године, али се као његова територија не помиње све до краја XV века² (сл. 1).

Благодарећи напору М. Стојаковића читаоцу се омогућава потпун увид у материју коју садржи браничевски попис. Преглед насеља са бројем домаћинстава (кућа), добара и пореским задужењима тече у попису овим редом: прво су побележена села која су спадала у царско добро (хас), па потом у хас и читлук браничевског субаше Алибега. За њима следи попис тимара. Од 133 тимара, прва 33 су уписана на спахије муслимане, а следећих 66 на спахије хришћане. Преостала 34 тимара припадала су лицима која су била у војној обавези према тврђави Ресава, са заповедником на челу. У рукама хришћана била су свега четири тимара, а остале су уживали муслимани. Даље се ређа попис соколара, јастребара, мартоласа и осталих хришћана повлашћеног положаја, и војнука.

Пописом је обухваћено и 16 манастира о којима ће бити речи у овом раду. Од овог броја, у саставу Алибеговог читлука у Ждрелу, били су манастири: Духовник, Свети Никола, Равање и Свети Степан. У тимарима хришћана налазили су се манастири: Мирљево, Свети Јован у Ждрелу, Свети Степан у

Ресави, Гориље у Лучици, један неименован манастир у Ждрелу и Светодухна у Ресави. Тимарима муслимана били су припојени у Ждрелу манастири Златарић, Захова и Раван, а у Ресави манастири Идин, Свети Никола и Ваведење Пречисте. Манастири у попису претежно заузимају место уз поједина села, и то на два начина. Најчешће, након списка становника и ставке о испенци (спенци), рајинској дажбини која се давала спахији у износу од 25 аспри по становнику. Мањи број манастира је убележен на крају, после свих података о селу. Једино су три манастира из Алибеговог читлука унета у попис после свих села што су чинила читлук, а нису изричито везана ни за једно од њих. Разлог томе треба тражити у њиховом положају, јер су вероватно били скривени у планинском пределу без села у непосредној близини.

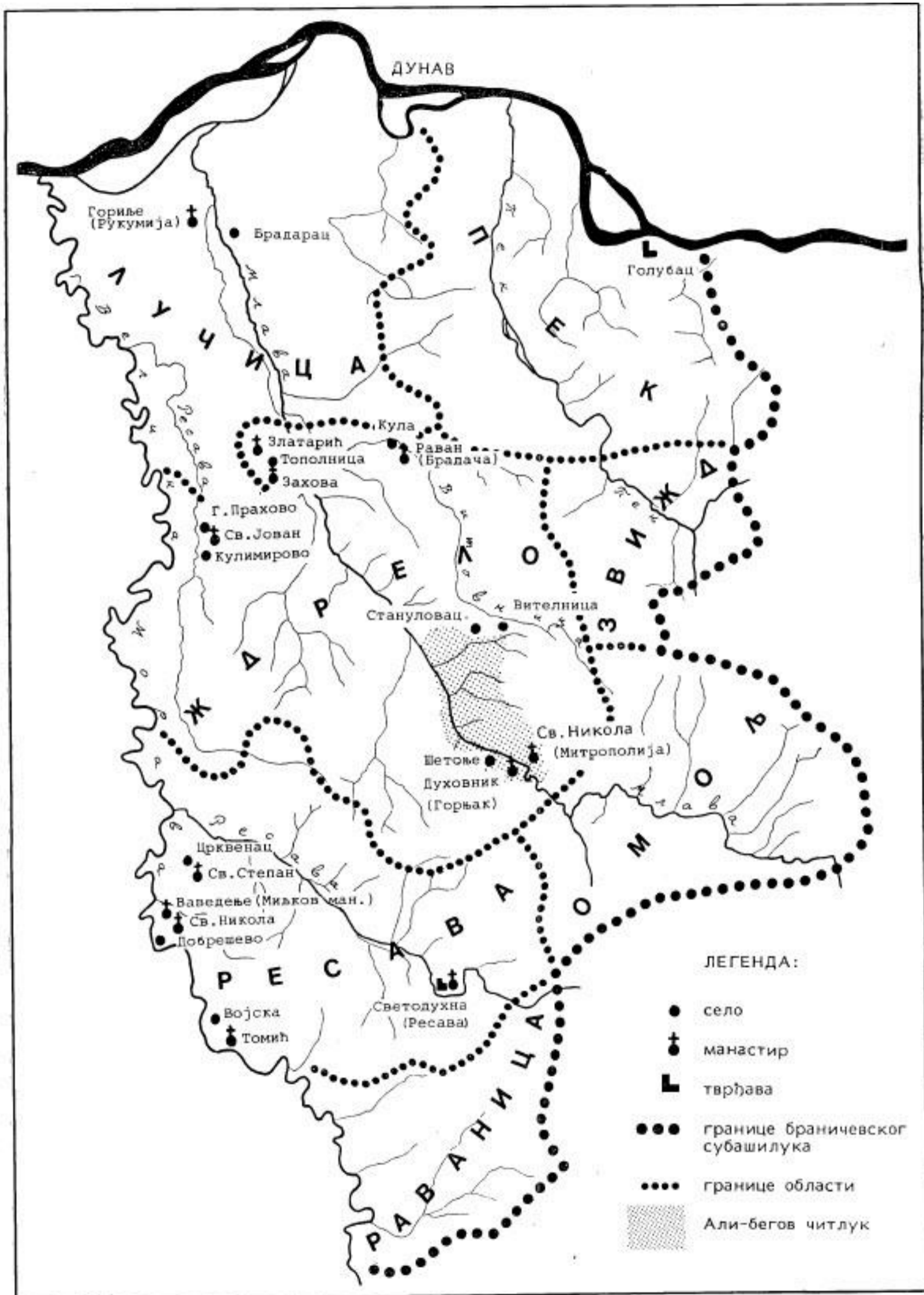
Тежиште нашег рада представља покушај да, у границама могућности, на основу браничевског пописа препознамо манастире и просторно их одредимо уз помоћ топографских карата, података из литературе и са терена. Како ни један попис смедеревског санџака из XV—XVI века није објављен, једину могућност за поређење с нашим извором за већину манастира које извор садржи, пружају подаци које је Олга Зиројевић обрадила у својој књизи о црквама и манастирима на подручју Пећке патријаршије. Манастири у Браничеву заступљени су у књизи на више од педесет места.³ Стање које се добије пошто се тамошњи подаци разврстају хронолошким редом по пописима — а тиме се омогућава и праћење трајања манастира током XV—XVI века

¹ М. Stojaković, *Bраничевски tefter. Poimenični popis pokrajine Bраничево из 1467. године*, Zbornik за istočnjačku историјску и književnu граду. Knjiga 3. Istorijски институт, Београд 1987. Попис се чува у Архиву Председништва владе Турске у Цариграду (Başbakanlık Arsivi) у фонду финансијских дефтера (Maliye defterleri) под инвентарским бројем 5 m.

² Исто, 1—15.

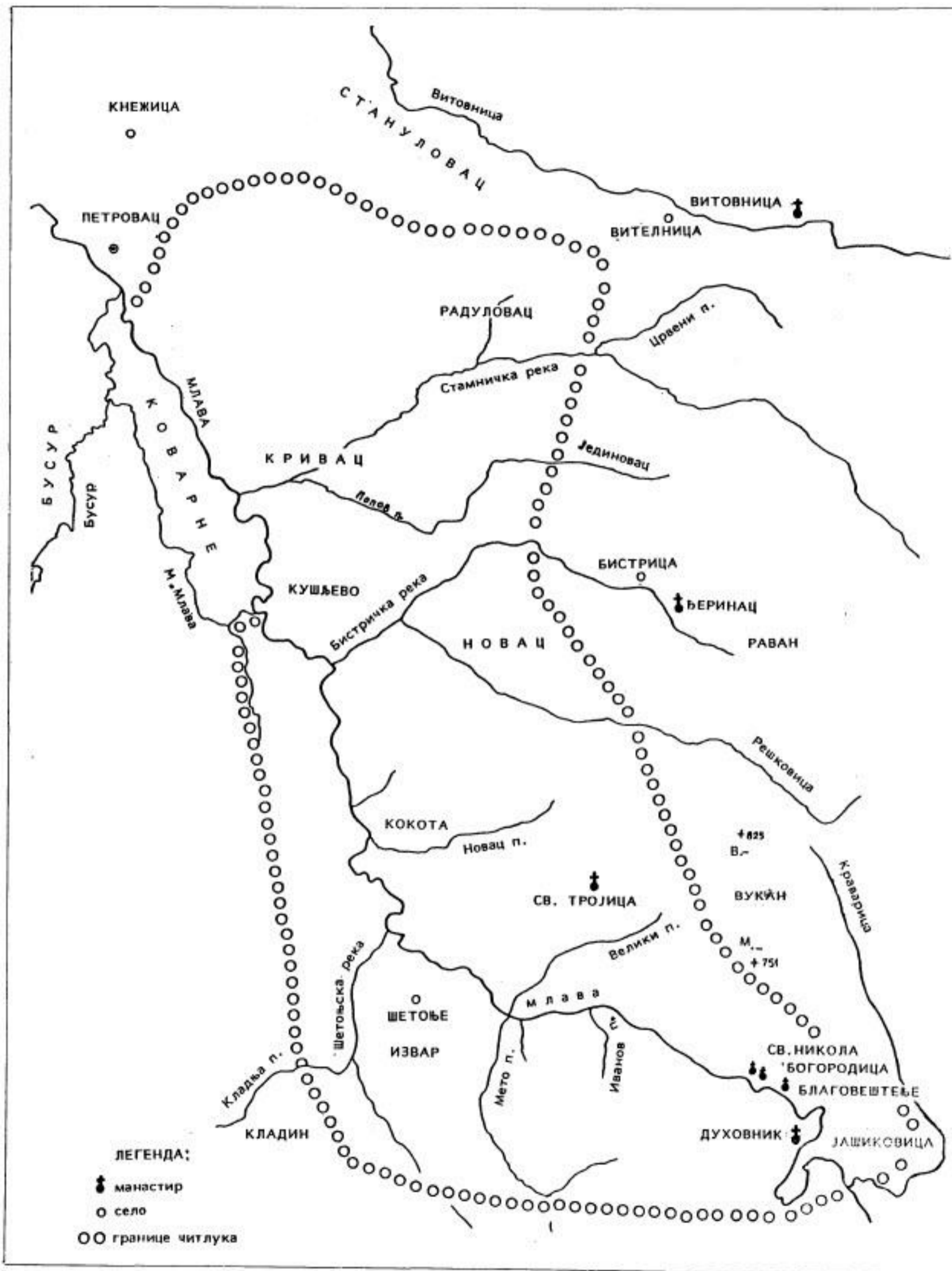
Према цртежу браничевског субашилука у овој књизи урађен је цртеж који прилажем свом раду, с тим што су изостављени непотребни топоними, а уцртани још неки манастири.

³ О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Историјски институт у Београду и „Народна књига“, Београд 1984, 53—198. Манастири су обрађени у склопу ширег разматрања, па је разумљиво што сам приликом упоређивања са браничевским пописом дошла местимично до друкчијег мишљења.

Сл. 1. Браничевски субшипулук 1467. године (Према М. Стојаковићу урадила Светлана Пејић)

Fig. 1. Région de Braničevo en 1467, d'après M. Stojaković

Сл. 2. Подручје Али-беговог читлука 1467. године Fig. 2. Limites du domaine bey Ali Mihal-Oglou са положајем манастира

— показује да се поједини манастири појављују само у једном или у два пописа. Понекад је временски размак између њих цео век. Неки су манастири били напуштени у XV веку, али се не зна да ли су они обновљени у XVI веку, или су то неки други који се у то време први пут појављују. Стиче се утисак да манастири нису увек бележени под истим именом, ни код истог села. Очигледно је да су особености турског језика и писма стварали османистима тешкоће у дешифровању, па отуда потичу разлике у читању појединих имена људи и места.

Осим хасова којима је на тлу браничевског субашилука располагао Алибег Михалоглу, у Ждрелу се налазио и његов тимар — читлук, који је обухватао 10 села, 4 манастира и 2 мезре (селишта, сејалишта). За прва четири села: Шетоње (са 17 кућа — уз које иде и манастир Духовник), Извар (6 кућа), Кокоту (3 куће) и Степинац (8 кућа) изричито стоји да су Алибегов читлук. Осталих шест села имало је своје примићуре (старешине влаха), који се поименично наводе. Набрајају се села Кривац (са 32 куће), дотле је било „изван тефтера“, а касније су га настанили власи, Јашиковица (20 кућа), Радуловац (11 кућа), Новац (19 кућа), Кушљево (4 куће) и Новац, други (9 кућа). За пописом села убележени су манастири Свети Никола, Равање и Свети Степан, и празне мезре Радосиште и Влахово.

Попис Алибеговог читлука завршава се напоменом која објашњава границе читлука: „Источна страна — читлук се простире од села именом Кладин, дуж подножја Хомољске горе, па до међа села Вителница; северна страна — после међе поменутог села Вителнице досеже међе села Стануловац, а потом и међе села Кнежице; западна страна — пошто пређе атар села Коварне спаја се са међом села Главишница; јужна страна — од међе поменутог села Главишнице продужава се и поново спаја са међом већ реченог села Кладина. Према томе, овај читлук лежи у овде описаним границама, те је тако и уписан у овај тефтер. Крај.“⁴

Ове међе у приличној мери омогућавају да сагледамо који су манастири са овог подручја могли да се налазе у њиховом оквиру, било да се јављају у браничевском попису, или се њихови остаци (неидентификовани у односу на попис) налазе на лицу места (сл. 2).

Већина наведених села у читлуку нестала је током времена, а њихови трагови задржали су се до данас у називима потеса, потока, поља, или у безименим селиштима, у шта нас уверавају описи појединих крајева и топографске карте.⁵

Манастир Духовник

Након поименичног пописа становника села Шетоње, убележен је манастир Духовник. Његове дажбине иису посебно исказане, па можемо претпоставити да су биле обрачунате заједно са сеоским, које су износиле 1.315 аспри годишње.⁶

Најближи манастир селу Шетоње, које лежи на левој обали Млаве, јесте данашњи Горњак, посвећен Ваведењу Богородице. Манастир Горњак је могао неко време носити име Духовник, можда по монаху Григорију Млађем Синајиту, названом Горњачки, кога је народ памтио по предању везаном за оснивање манастира 1379. године. Григорије Млађи Синајит се тада налазио на челу монаха за које је кнез Лазар подигао манастир.

Име Духовник јавља се само у *Branicevskom tefteru*. Манастир Ваведења (наводно Горњак) убележен је десетак година касније заједно са селом Бистрицом у Ждрелу. После 1527. године у њему живи шест калуђера, чија годишња давања износе 437 акчи. Око 1536. године у манастиру је осам калуђера, а дажбине су повећане са 2.681 акчу. Тек у попису из времена владавине Мурата III (1574—1595) јавља се и име Горњак. Дажбине су тада износиле 1.000 акчи годишње.⁷

Манастирска земља је била на месту Прњавор, где се налазе шетоњски виногради.⁸

Стицајем околности манастир Горњак није задесила зла судбина као остале суседне манастире у Ждрелу; једино у њему и данас траје монашки живот.

Манастир Свети Никола

Манастир Светог Николе је уписан с податком о хасамлину са два жрвња и приходом (за господара) у висини од 200 аспри.⁹ У књизи О. Зиројевић о црквама и манастирима овај манастир се помиње у три наврата. По браничевском попису из 1467. и попису смедеревског санџака из 1476/78. године плаћао је 200 акчи пореза годишње. Године 1528. (попис влаха смедеревског санџака) „у манастиру су забележене три влашке куће и приход од њих у износу од 150 акчи“. Уз податке по попису из 1467. године речено је и ово: „Десетак година касније у манастиру — који је претворио у свој дом — станује Алибег Михалоглу, први субаша Браничева“.¹⁰ Белешку која о томе говори објавила је пре двадесет година Душанка Бојанић у студији о Неготинској крајини, где је препричана, док је у напомени дата на турском језику с знамама да је преузета из пописа смедеревског санџака No 16 из 1476/7. године. У дословном преводу текст белешке гласи: „Манастир Свети Никола у Ждрелу, на једном повишеном месту била је црква. Алибег је од тога на-

правио кућу. Сада је то кућа (дом) оних који су санџакбегови".¹¹

Српски родослови бележе да је саборна црква браничевске епископије била посвећена св. Николи. Седиште браничевских епископа и митрополита било је (по Динићу) у „Митрополији“ у Горњачкој клисури.¹² Рушевине Митрополије леже у средњем делу дубоко усечене увале, између литица Вукана и реке Млаве, северозападно од града Ждрела. У литератури се одавно помињу, а пре неколико година обављени су археолошки радови на овом лсжалитету и објављени први резултати. Црква је велика грађевина (18x8 m), тролисне основе, са дозиданом спољном припратом шестостране основе. Северно од цркве стоје остаци конака двоспратне конструкције. Црква и коначи су били ограђени зидовима.¹³ Ако је тачно да ове рушевине припадају браничевској епископији, потоњој митрополији, онда се манастир Светог Николе, који се налазио у склопу Алибеговог читлука у Ждрелу 1467. године — а касније био претворен у његов дом — најпре може поистоветити са манастирском целином Митрополије. Томе иде наруку и турска белешка о цркви на повишеном месту.

⁴ *Branicevski tefter*, 88—93, за села: нап. 132—144, о границама: 93, нап. 143^c. Читлук је парцела земљишта које се може обрадити једним паром волова; парцела обрадивог земљишта у поседу муслиманског становништва са наследним правом власништва (291).

Међник Кладин је највероватније данашње место Кладња, западно од Шетоња, на левој обали потока Кладња, саставнице Шетоњске реке. Село Вителница је данашња Витовница, источно од Петровца на Млави. Село Стануловац је постало селиште између Мелнице и Рановца, на левој обали Витовнице. Село Кнежица постоји и данас, североисточно од Петровца. Село Коварне је ишчезло, а његов назив носе селиште и крај у атару Лесковца и Великог Лаола, јужно од Петровца. Иначе, село је раније било у властелинству манастира Ждрела (нап. 195). Село Главишница је нестало, а с њим и сваки траг на топографским картама. Засад се може напоменути да на ово име подсећа топоним Глашинац, на северном крају Табановца, поред леве обале Бусура. Појас земљишта дуж десне обале реке, у њеном доњем току, и сада се зове Читлук, што подсећа на време када је овај крај био у турским рукама.

⁵ Село Шетоње (из читлука) помињу одраније дубровачки извори (нап. 132); село Новац се помиње у повељи манастира Ждрела (нап. 142).

Један крај Шетоња се раније звао Извор; то је можда Извар из турског пописа. Село Степинац је непознато. Пошто се старо село Влахоли (данас В. и М. Лаоле) из равничке повеље не помиње у попису, могућно је да се на том месту налазила мезра Влахово. На то указују топоними уз леву обалу Млаве: Селиште, Влашке њиве, а јужно одатле Турске њиве. За поједина места вид.: Љ. Јовановић, *Млава, антропогеографска проучавања*, Насеља српских земаља, књига 2, СЕЗ V (Београд 1903) 247—458; М. Миладиновић,

Пожаревачка Морава, Насеља 25, СЕЗ XLIII (Београд 1928) 1—190.

У Одељењу историјске географије Историјског института у Београду прегледала сам Привредне карте СР Србије, размере 1 : 25.000, секције Војногеографског института ЈНА, размере 1 : 50.000 и карте Главног Ђенералштаба из 1893. године, размере 1 : 75.000, уз љубазну помоћ колегинице мр Гордане Томовић, којој топло захваљујем.

⁶ *Branicevski tefter*, 88.

⁷ О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 84—85.

⁸ Љ. Јовановић, *Млава*, Насеља 2, 319, 321.

⁹ *Branicevski tefter*, 93.

Hassa лично коришћење; део добра додељеног на лично уживање и коришћење. Млинови су често били у лично коришћењу тимарника, а приходи од мељаве улазили су у укупни годишњи приход. О томе: D. Војанић, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, krusevačku i vidinsku oblast*, Zbornik za istočnjačku istorijsku i književnu građu. Knjiga 2. Istorijski institut, Beograd 1974, 153, 155.

¹⁰ О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 85. Ослонивши се на литературу, О. З. помишља да је пећинска црквица св. Николе у склопу манастира Горњака, коју је наводно Алибег „претворио у свој лични конач“, исто што и манастир Св. Николе. Стога је и текст о овом манастиру припојен Горњаку. То се уочава пошто се сравне подаци из увода њене књиге (стр. 26, доле) са подацима код Горњака (85). Манастир Св. Николе поменут је у књизи још једном (152), али само по браничевском попису. У мом приказу књиге О. Зиројевић, *Цркве и манастири* (Зограф 18, у штампи) скренула сам пажњу на ове појединости, јер стварају забуну код читаоца.

¹¹ Д. Бојанић-Лукач, *Неготинска крајина у време турске владавине — на основу извора из XV и XVI века*, Гласник Етнографског музеја 31—32, *Неготинска крајина* (Београд 1969) 72, нап. 18. У тексту ове студије за манастир Св. Николе је речено: „неприступачни пећински манастир“. Д. Бојанић, научни саветник Историјског института у Београду, љубазно се одазвала мојој молби и превела је белешку с турског језика, коју сам малочас навела, па јој и овом приликом захваљујем на помоћи. Белешка (у нап. 18) гласи: „Manastir Isveti Nikola Izdrirde bir mürtefi' yerde kilisa imis. Ali beg ev edinmis. Simdi sancakbegi olanlarun evidir“.

Занимљиво је напоменути да О. Зиројевић у свом раду *Смедеревски санџакбег Алибег Михалоглу* наводи да је „тешко утврдити која су места и у ком времену служила као седиште овом дунавском крајишнику“. Помишља да су то биле тврђаве Видин, Браничево, Смедерево, Никопољ, а пребивао је и у Голупцу. О томе у: Зборник за историју, Одељење за друштвене науке, 3, Матица српска (Нови Сад 1971) 9—27.

¹² О томе код: М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Историјски институт у Београду и „Народна књига“, Београд 1985, 187—188, нап. 126 (Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 26—27); нап. 127 (М. Динић, *Браничево у средњем веку*. Српске земље у средњем веку, 103, нап. 55).

¹³ Д. Мадас — А. Гајић, *Надгробне плоче и гробови ктитора цркве Богородице Пречисте у комплексу Ждрела у Горњачкој клисури*, Саопштења XV, Републички завод за заштиту споменика културе СР Србије (Београд 1983), 223—224, сл. 1 (са старијом литературом).

Манастир Равање

Манастир је био празан, како стоји у браничевском попису, и о њему нема ближних података.¹⁴

Манастир Свети Степан

Манастир је само поменут у попису.¹⁵

У недостатку података који би помогли да се установи место где су се налазили поменути манастири, као могућност за даља истраживања у том правцу могу се узети у обзир постојеће рушевине и остаци црква и манастира у Ждрелу, који су, по свему судећи, покривали подручје Алибеговог читлука, а то су следећи.

Пре неколико година откопани су остаци цркве у брду изнад Митрополије, с њене источне стране, у правцу града Ждрела. У литературу је црква ушла под именом Богородице Пречисте. У цркви је сахрањено осам особа у временском распону од првих деценија XIV па до средине XV века. Њихова имена, са другим драгоценим подацима, сачувана су на надгробним плочама. Међу остацима живописа откривени су и делови ктиторске композиције.¹⁶ Источно од града Ждрела, изнад пута што поред Млаве води кроз Горњачку клисуру, налазе се рушевине познатог манастира Благовештења, са црквом смештеном испред отвора велике преграђене пећине.¹⁷ Више села Ждрела, под Вуканом, сачувани су темељи цркве и остаци бедема манастира посвећеног, по предању, Светој Тројици. Такво име носи и извор код цркве.¹⁸ С обзиром на то да се границе читлука не могу прецизно повући, јер су међници помоћу којих се оне одређују прилично раздвојени један од другог, могли су се у границама читлука наћи и други манастири, рецимо они на североисточној страни. У клисури реке Орешковице (Решковице), североисточно од села Ждрела, постојале су око 1903. године рушевине истоименог манастира. Данас у долини реке нема видљивих трагова манастира. Код села Бистрице, на десној обали Бистричке реке стоје остаци манастира званог Беринац, чија је црква била опасана зидовима. С олтарске стране црква је заштићена високом кречњачком стеном. Конаци су се налазили са друге стране реке.¹⁹ Потес источно од манастира се зове Раван.

Манастир Златарић

Турске спахије Хасанбег, Абдуселам и Абдурахим, који по војној дужности „заједно сва тројица јашу“ у походима, уживали су тимар од пет села у Лучици, Ресави и Ждрелу. Једно од њих је било и село Тополница у Ждрелу,

иначе највеће по броју кућа у Браничеву (111 кућа). Манастир Златарић је уписан након прве ставке о дажбинама — испенце. Тимарницима је доносио 100 аспри прихода годишње.²⁰

Име манастира код села Топлице (Тополнице) О. Зиројевић чита као Златарник. Помиње се у пописима из 1467. и 1476/78. године. По овом, другом, попису „овде су забележене три куће“.²¹

Делови сеоског атара зову се Прњавор, Црквине, Ћелије. Западно од Топонице, на месту Црквинама, затечени су пре 1928. године темељи старог манастира,²² па је сасвим могућно да се односе на Златарић.

Манастир Захова

У тимару који је уживао Атмаца, брат Диване Халила, уписан је манастир Захова у Ждрелу заједно са селом Бајић, које је имало 64 куће (није идентификовано). Једногодишњи тимарников приход од манастира пносио је 200 аспри.²³

Манастир Захова се, изгледа, у каснијим турским пописима водио под именом Свети Архаиђел, друго име Ракова, код села Топонице. Најраније вести о њему потичу из 1476/ /78. године када у њему живе три калуђера, чија годишња давања износе 175 акчи. После једног века, по попиоу из времена Мурата III (није прецизно датован), манастир опет има три калуђера, док дажбине износе 586 акчи.²⁴

Манастир Захова више не постоји. На темељима манастирске цркве подигнута је почетком XIX века, а касније обнављана, црква Заова, посвећена св. арханђелима Михаилу и Гаврилу. Смештена је јужно од села Топонице, на левој обали Заовачког потока, близу извора Шопот. Део сеоског атара на источној страни, према Млави зове се Прњавор; места у околини носе имена Заовачка гора, Заовачка шума.²⁵

Манастир Раван

Диздар тврђаве Голубац, Синанбег, господарио је тимаром чији се највећи део простирао у нахији Ждрело. Уз тамошње село Кулу, пазарно место, са 41 домаћинством, спадао је и манастир Раван. Осим помена, других података о манастиру нема.²⁶ Име Раван јавља се само у браничевском попису.

У каснијем попису, из 1476/78. године, водио се неки манастир код села Брадаче, код Куле. Имао је тада три калуђера. Кроз један век (у време владавине султана Мурата III) у њему су живела два калуђера, а годишње дажбине износиле 500 акчи.²⁷

Необјашњиво је зашто се манастир зове Раван. Такав топоним у овом крају није уочен на картама; земљиште је код Куле брдовито,

а равница је мало даље према југозападу, код Црљенца. Да ли је посреди Брадача?

Манастир Брадача лежао је у атару Куле, југоисточно од села, на Брадачком потоку, левој притоци Витовнице. Од манастирске цркве у облику триконхоса остали су зидови високи 1—2 m од ломљеног и притесаног камена и западни улаз са делом надвратника.²³

Манастир Мирљево

Вукослав и његов брат Војин држали су као читлук, који им је био додељен на заједничко уживање, мезру Стануловац и манастир Мирљево. Нахија није назначена, а нису уписане ни дажбине, осим што је за мезру напоменуто да је празна.²⁹

Није познато где се налазио манастир Мирљево и коме је светитељу био посвећен. По попису из 1476/78. године манастир Миријева (ако је реч о истом манастиру) се налазио у нахији Лучици. Ту су наводно убележене четири куће, од којих су три биле поповске (калуђерске); приход је износио 200 акчи.³⁰

По *Braničevskom tefteru* село Мирјево (данашње Миријево) налазило се у Ждрелу (стр. 187, нап. 375), а не у Лучици (мада се то у међувремену могло променити). С обзиром на чињеницу да се мезра Стануловац и манастир Мирљево наводе као читлук, треба претпоставити да су територијално били повезани. Име Стануловац је носило и село поменуто као међник на северној страни Алибеговог читлука, који је повезивао Витовницу и Кнежицу. Основно је питање, према томе, да ли је постојао Стануловац и у Лучици, а не само у Ждрелу, јер од тога зависи теренски положај манастира Мирљево. Ваља веровати да познији турски пописи (засад необјављени) садрже податке о тимарима које су 1467. године уживали Вукослав и браћа. Праћење ових тимара помогло би да се и манастиру Мирљево уђе

¹⁴ *Braničevski tefter*, 93. Код О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, није поменут, уколико није исто што и напуштен манастир Ваведења у Браничеву (75).

¹⁵ *Braničevski tefter*, 93. О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, под: Св. Стефан, 190.

¹⁶ Д. Мадас — А. Гајић, *Надгробне плоче и гробови ктитора цркве Богородице Пречисте*, 221—223, 226—241, са сликама и цртежима. Основне одлике живописа дао је М. Цуњак, *Фреске XIV века у Горњачкој клисури*, Гласник Друштва конзерватора Србије, 7 (Београд 1983), 54.

¹⁷ Д. Мадас — А. Гајић, *нав. дело*, 221—222, 224, сл. 3 (са старијом литературом).

¹⁸ Љ. Јовановић, *Млава*, Насеља 2, 386. Археолош ка истраживања започео је археолог мр Млађан Цуњак, коме захваљујем за податке са терена.

¹⁹ Љ. Јовановић, *Млава*, 386, о Орешковици и другим остацима код села Ждрела. Податак с терена саопштио ми је М. Цуњак.

Уз опис Беринца, Јовановић даје и димензије цркве (*Млава*, 390—1).

Податке о старинама у пожаревачком округу прикупио је (поред других истраживача) М. Б. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 1027—1036. Ту су манастири Орешковица (1031), Беринац (1031), Св. Тројица (1032) и други.

²⁰ *Braničevski tefter*, 101—103. У Топоници се помиње поп Миладин са два сина (102).

²¹ О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 107.

²² М. Миладиновић, *Пожаревачка Морава*, Насеља 25, 24.

²³ *Braničevski tefter*, 109—110. У селу Бајићу поменут је поп Марко (109), а у суседном Калишту, поп Чудор са три члана породице (125).

²⁴ О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 106. Наводи се под именом Ракова. Можда је у питању различито читање имена, па је Ракова исто што и Захова. Браничевски попис овде није узет у обзир.

²⁵ М. Миладиновић, *Пожаревачка Морава*, Насеља 25, стр. 12, 107, 108. Укратко о цркви Заови: В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 126.

²⁶ *Braničevski tefter*, 114, 116—117. У Кули је живео неки поп Радота (116).

²⁷ О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 67, 172. По претпоставци О. З. могао би се изједначити са манастиром Раван.

О животу Брадаче у другој половини XVI века сведочи вест како је у овом манастиру, посвећеном празнику Благовештења Богородице, писан један пролог 1566. године по налогу игумана јеромонаха кир Панкратија и братства (Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, фототипско издање, Београд 1982, стр. 202, број 651).

²⁸ Податак ми је љубазно саопштила колегиница Мирјана Шакота из своје бележнице вођене на терену 1968. године, па јој и овим путем захваљујем на томе.

²⁹ *Braničevski tefter*, 169.

³⁰ О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 134. Претходни, браничевски попис, овде није заступљен. Аутор поставља питање „да ли се манастир Миријева може довести у везу са манастиром Ваведења код села Кулимира у нахији Лучици". О манастиру Ваведења дају се подаци из два пописа из друге половине XVI века; тада је приход од манастира износио 200 акчи (стр. 71—72). Додато је и то да Кулимир одговара Кулимирову, а темељ цркве на месту „Зидине" код Миријева доводи се у везу са овим манастиром.

Напомињемо да се село Кулимирово по браничевском попису налазило у Ждрелу, а не у Лучици. Остаци цркве на месту „Зидине" у Миријеву (М. Миладиновић, *Пожаревачка Морава*, Насеља 25, 24) могли су припадати манастиру Мирљево под претпоставком да се манастир налазио код овог села, а не код Стануловца у Ждрелу.

Селиште Стануловац заузима место јужно од села Рановца. Успут додајемо следеће: у средини овог села, на левој обали Витовнице, леже остаци тзв. Јаковљевог манастира (*Млава*, Насеља 2, 416). Уколико је ово заиста био манастир Св. Јакова, могла је одатле потицати плоча са двојезичким натписом (старосрпским и јерменским) из 1218. године, према којем је црква подигнута у спомен светог Јакова и светог Петра. Поменута плоча је узидана у цркву манастира Витовнице, који лежи југоисточно од Рановца, на истоименој реци. Извор у селу се зове Јаковљев, а такође и вис изнад Рановца. О натпису из Витовнице вид.: Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Историјски институт, Посебна издања књ. 16, Београд 1974, 38, бр. 12.

у траг. Чланови ове велике породице по свој прилици су се старали о манастирима који су се налазили у њиховим тимарима или у непосредној околини.

Војин, Раданов син (Вукослављев брат) господарио је и сам једним тимаром који је обухватао, поред 79 домаћинстава у разним селима Браничева, и два манастира — Свети Јован у Ждрелу и Свети Степан у Ресави.

Манастир Свети Јован

Убележен је уз село Полимерово у Ждрелу (имало је 21 кућу), са мезром Горње Прахово, сејалиштем села. Годишњи приход од 200 аспри добијао је тимарник од манастира Св. Јована на рачун десетине од винограда и меда.³¹ По попису из 1476/78. годишњи приход од манастира износио је 448 акчи. У то време „овде су забележене четири куће (две од њих су калуђерске)".³² Вероватно се под тим подразумевао број сеоских кућа.

Село прочитано као Полимерово, биће да је исто што и Кулимирово, а Горње Прахово је Прхово. Према писању М. Миладимовића, верује се да је на месту некадашњег Кулимирова настало данашње село Ореовица. Бивше село Прхово (Пр'ово, Првово) је крајем XIX века добило име Александровац.³³ Близину ових места, која повезује и турски извор, потврђују савремене топографске карте: село Ореовица (бивше Кулимирово) лежи на десној обали Ресаве (Ресавчине), десне притоке Велике Мораве, док се Александровац (бивше Прхово) налази непосредно на северу. На овом простору би, према томе, требало тражити остатке манастира Светог Јована.

Манастир Свети Степан

Уписан је код села Црквенице које је имало 13 кућа. Годишњи приход од манастира износио је 200 аспри.³⁴ Даље пише ово: „десет година касније уписане су три куће (1 калуђерска)".³⁵

Село Црквеница из пописа је данашњи Црквенац јужно од Свилајица. У Манастирском потоку, што протиче кроз Црквенац, знало се око 1930. године за развалине старе цркве или манастира, који је по предању био задужбина деспота Ђурђа Бранковића.³⁶ Могућно је да ови остаци припадају манастиру Светог Степана.

Манастир Гориље

Спахија Радохна је у Лучици господарио малим тимаром у који је спадало село Брадачица, са свега две куће, и манастир Гориље. Приход од манастира није засебно исказан,

док је приход од села износио 200 аспри годишње. М. Стојаковић претпоставља да је Брадачица данашње село Брадарац, на десној обали Млаве.³⁷ У трагању за манастиром Гориљем имали смо у виду чињеницу да се у близини Брадарца, на супротној обали Млаве, недалеко од ушћа Могиле, налази манастир Рукумија (Рукомија). Од Пожаревца је удаљен око 9 km према северу. Садашњу цркву Св. Николе подигао је 1825. године кнез Милош Обреновић.³⁸ Манастир је обновљен у новије време и настањен монахињама. Иако се наизглед манастири Рукумија и Гориље тешко могу довести у везу, ипак би се рекло да се под различитим именима крије исти манастир. Порекло имена Гориље остаје и даље загонетно. Топоним Гориље није уочен на картама; слично име, Грмље (можда игром случаја) носи потес југозападно од манастира Рукумије, на удаљености од 2 km.

У каснијим турским полисима не јавља се ни Гориље ни Рукумија међу манастирима у Лучици.

Манастир непознатог имена

У тимару Дамјана, поповог сина, налазио се један манастир у Ждрелу, за који је у попису забележено да је „празан". Приход од манастирског имања, које су обрађивали људи са стране, износио је 200 аспри годишње.³⁹ Једина географска одредница, нахија Ждрело (без помена места), није довољна да би се манастир просторно одредио и идентификовао, па самим тим није могућно пратити његов живот кроз турске пописе, уколико је касније оживео.

Манастир Идин

Тимар Мустафе, заповедника (диздара) ресавске тврђаве, први је на списку од 34 тимара које су уживала лица везана по војној дужности за ову тврђаву. Мустафа је располагао у Ресави тимаром који се састојао од села Орашја, Храстића (оба са сејалиштима у околини) и Војске. Село Војска, са 32 куће, плаћало му је, поред уобичајених дажбина, и прелаз преко Мораве. Последња ставка у попису овог тимара односи се на манастир Идин, који је за своје имање плаћао 20 аспри годишње (очитледно је посреди обрачунска грешка, исправно би било, можда, 200 аспри).⁴⁰

Село Војска, код којег је манастир уписан, пружа се на Морави јужно од Свилајнца. На топотрафским картама југоисточно од села знаком за манастире убележен је Томић. Његова црква се убрајала почетком XX века међу најбогатије у овом крају, наводно зато што је задржала имање од бившег манастира.⁴¹ С обзиром на ове околности и на близину села

Војске, црква Томић се најпре може везати за манастир Идин из турског извора. Загонетно је одакле потиче ово необично име и какво му је значење.

Манастир Свети Никола

Посадник тврђаве Ресава, Аслихан, господарио је селом Добрешево (имало је 22 куће) у Ресави, коме су била црипојена и два манастира: Свети Никола и Пречисте Ваведење. Манастири су убележени без икаквих других података након што су изложене дажбине села.⁴² Трајање манастира Св. Николе може се пратити у турским изворима готово до краја XVI века. Године 1476/78. имао је три калуђера; око 1516. бележи се као сејалиште Добр(е)шева, јер је, изгледа, био напуштен. После 1536. године у њему живе два калуђера, а дажбине им износе 424 акче. У другој половини XVI века манастирско братства се свело на једног калуђера, док су дажбине биле процењене на 300 акчи.⁴³

Добрешево је данас део атара села Гложана, које се простире на странама Гложанске реке.

Манастир Пречисте Ваведење

Како је већ речено, и овај манастир је опадао у Аслиханов тимар 1467. године као и село Добрешево.⁴⁴ Око 1476. године у њему су затечена четири монаха; 1516. манастирско имање је постало сејалиште Добршева, па се претпоставља да је манастир опустео.⁴⁵

По аустријском попису ресавског дистрикта после 1718. године село Добрешево (Toberschava), с једним манастиром, није било настањено. То је важило и за село Златенац (Slatinaz), убележено такође с манастиром.⁴⁶ Помен једног манастира код Добршева у овом попису, најоре се може довести у везу с манастиром Ваведења Пречисте. Турски извори, пак, с поменом манастира Ваведења Пречисте код Добршева омогућавају да се у њима препозна данашњи Миљков манастир код Гложана. Налази се поред саме Мораве; раније се звао и Буковица, по суседном селу, које је некада лежало на ушћу Гложанске реке у Мораву, под Буковичким брдом. Рушен, паљен и обнављан у прошлости, манастир је — иако са прекидима — наставио да живи и у наше време, сачувавши кроз векове своју храмовну славу.

Етиолог Мијатовић је почетком XX века затекао у Добршеву развалине старе цркве, о којој је у народу сачувано предање. И у суседном Златенцу, бившем селу крај Мораве (између Гложана и Радошина), које је по пресељењу одатле постало део Гложана, постојале су у то време рушевине старог манастира.⁴⁷ То потврђује и малочас поменути

аустријски извор. Није искључено да су неке од рушевине припадале манастиру Св. Николе из турских извора.

³¹ *Branicevski teftter*, 170. Спахија Војин је држао и Доње Прахово у Ждрелу, данашњи Александровац (172, нап. 334). Његов брат Вукослав држао је село Врбницу са сејалиштем Свињар (166—167), источно од Прахова. У нахији Раваници била су на његово име уписана села Долња Субска са сејалиштем Горња Субска и Керлевци (167—169), некадашњи дедови раваничког властелинства (нап. 323, 324, 326).

³² О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 113. По 0.3. име села би се могло читати и као Кулимирова.

³³ М. Миладиновић, *Пожаревачка Морава*, Насеља 25: о Кулимирову (92—93), Ореовици (91—93), Прхову, Александровцу (88—90).

³⁴ *Branicevski teftter*, 171, нап. 332.

³⁵ О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 190; име манастира гласи Стефан.

³⁶ С. Мијатовић, *Ресава*, Насеља и порекло становништва, књига 26, СЕЗ XLVI (Београд 1930) 238.

³⁷ *Branicevski teftter*, 210, нап. 437^a. Потешкоћу у идентификацији ствара и извесни манастир Врлиште (или сличног имена), за који О. Зиројевић мисли да је Рукомија. У овом манастиру је у другој половини XVI века (попис из времена Мурата III) живео игуман, а годишња давања су износила 300 акчи (*Цркве и манастири*, 179). Јужно од села Петка један потес носи име Црквиште, па и то ваља имати на уму кад је реч о манастиру Врлиште. Село Рукомије, поменуто у *Branicevskom teftteru* (106, нап. 175) више не постоји; пре турске власти спадало је у посед манастира Раванице. Ни села Маковци, познатог такође из раваничке повеље, више нема, а лежало је код Забеле близу Пожаревца (135, нап. 241). На постојање цркве или манастира негде у околини овог села упућује попис становника међу којима је поп Новак, затим рођаци (неког) попа, син и унук (неименованог) калуђера (135—136).

³⁸ В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, 289—290. Порекло имена Рукомија везује се за грчку реч „гарокомиа“, што значи место за збрињавање стараца. Можда и Гориње води отуда порекло.

³⁹ *Branicevski teftter*, 215.

⁴⁰ *Исто*, 216—219. Уочене рачунске грешке (нап. 452) свакако су и с овим у вези. Који се подаци из познијих турских пописа могу приписати овом манастиру тешко је рећи. У књизи О. Зиројевић о црквама и манастирима, међу двадесет манастира у Ресави, Идин не постоји.

⁴¹ С. Мијатовић, *Ресава*, Насеља 26, 122, 159. Манастир Томић, као и манастир Јаковић О. Зиројевић покушава да повеже с манастиром Св. арханђела код Грнчара (*Цркве и манастири*, 42). Манастир Јаковић је код села Дубока, јужно од Томића.

⁴² *Branicevski teftter*, 231—232.

⁴³ О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 71, 142—143.

⁴⁴ *Branicevski teftter*, 231—232.

⁴⁵ О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 71, 142—143.

⁴⁶ Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*, Споменик САН ХСVI (Београд 1948) 21 (табела). Добрешево, Златенац и Радешин (Radeshin) иду један за другим.

⁴⁷ С. Мијатовић, *Ресава*, Насеља 26, 198,

Кад је у питању повезивање турских извора и црквених споменика на лицу места, у Ресави, ваља имати у виду и остатке цркве у селу Радошину (бившем Радешину), северно од Војске. Село Радешино и манастир Богородице Пречисте, чији је ктитор војвода Радослав, јављају се у једном запису из 1404—1427. године у рукописној књизи манастира Св. Павла на Светој Гори.⁴⁸

Манастир Светодухна

Тимар калуђера Никона, у коме се јавља манастир Светодухна, последњи је од 133 тимара колико укупно садржи браничевски попис. Сврстан је у скупину од 34 тимара чији су носиоци били непосредно везани за ресавску тврђаву. Војне обавезе калуђера Никона истакнуте су у заглављу текста о тимару: он даје два човека (два члана) за службу посаде у тврђави Ресава. Тимар се састојао од села: Горња Сена у Лучици и Долња Црвена Стена у Ресави. Село Горња Сена је имало 22 домаћинства. Укупан приход од села био је процењен на 2.785 аспри, с тим што је испенца обрачуната на 550 аспри, а остатак су биле дажбине у натури и новцу. Село Долња Црвена Стена је имало седам домаћинстава са кнезом Доброславом на челу. Испенца, прва дажбина по реду, износила је 175 аспри. Непосредно испод ове ставке убележен је манастир /Светодухна с назнаком да је додат поменутом калуђеру (Никону). У наставку је речено: „они су, калуђери, опроштени и ослобођени од давања“. У наредној ставци записан је укупан приход од 600 аспри,⁴⁹ који се односи на село. Остале дажбине села нису посебно исказане, по свој прилици плаћане су одсеком у новцу у износу од 425 аспри (то је разлика између укупне своте од 600 и испенце од 175 аспри).

М. Стојаковић је под именом Светодухна препознао манастир Манасију (Ресаву),⁵⁰ који је посвећен светој Тројици (Светом Духу). Р. Тричковић чита име манастира као Исвети Духна.⁵¹ Ниједно од два села у тимару калуђера Никона није идентификовано. С обзиром на то да је манастир уписан заједно са селом Долња Црвена Стена, може се закључити да их није делило велико просторно растојање.

На основу података из пописа добија се утисак да манастир Светодухна није од самог почетка спадао у тимар калуђера Никона, него да га је добио заједно с оближњим селом пре састављања пописа из 1467. године, јер иначе не би стајало да је манастир *додат* овом калуђеру.

Бранислав Ђурђев је још 1952. године у чланку о хришћанима спахијама у северној Србији написао о тимару калуђера Никона, по браничевском попису из 1467. године, следеће: „Тимар који је уписан на њега очиглед-

но је имање манастира Ресаве (Манасије), а износи 3.385 акчи. Тај тимар даје два војника за тврђаву Ресаву.“ Након излагања података о Раваници по смедеревском попису из 1476/7. године Ђурђев додаје за Ресаву да је „у дефтеру за Браничево уписана са посебним тимаром, а овде није уписана.“⁵² Ако је по браничевском попису заиста реч о имању манастира Ресаве, претвореном у тимар чији је носилац био калуђер Никон, нејасно је зашто се онда манастир не јавља у смедеревском попису из 1476. године. Ово тим пре што су манастири Ресава и Раваница по Ђурђеви (*Uloga crkve*, 107, 111) и првих деценија XVI века „задржали једно до два села у својству тимара“, за разлику од других манастира (Милешеве, Љубостиње), који су то право изгубили око 1476. године.

Међу хришћанима, уживаоцима тимара, који у попису заузимају место после спахија муслимана, била су и три свештеника. Тимар Дамјана и попа Радоја уписан је као седми по реду, с војном обавезом да годишње даје једног коњаника (ешкинџију). Тимар је обухватао село Долњу Сену у Раваници (38 кућа) са мезром Буљани, сејалиштем овог села. Приход је износио 4.830 аспри, од чега се на име испенце плаћало 950 аспри, а остатак је био распоређен на разне дажбине у натури и новцу. У њих је спадала и наплата од монопола и панађура — 1.000 аспри.⁵³

Б. Ђурђев је у раду о хришћанима спахијама скренуо пажњу јавности на то како је један калуђер (нечитког имена) уписан у дефтер из 1467. године с тимаром од 4.830 акчи, под обавезом да даје једног војника за походе. Поредиши ове податке с подацима из познијег смедеревског пописа (насталог око 1476) закључио је следеће: „... види се да је на његаво име уписано имање манастира Раванице, јер су уписана иста села“. У продужетку Ђурђев даје извод из овог пописа с податком да су манастиру припадала села Доње Сење и Раваница.⁵⁴ Подаци које доноси Ђурђев о Раваници ушли су у *Историју народа Југославије II* и у дела аутора који су се посебно или успутно бавили положајем овог манастира под турском влашћу.

Ако се подаци о тимару попа Радоја разматрају издвојено од исхода до којег је Бурђев дошао трагом других извора, не би се могло закључити да је посредни тимар манастира Раванице без обзира на то што су село Долња Сена и сејалиште Буљани у непосредној околини овог манастира. Сада, пошто је објављен *Branicevski tefter* можемо се уверити, прелиставањем књиге, да су многа села некадашњег раваничког властелинства доспела у руке Алибега Михаловића, спахија хришћана и муслимана. Ствари су се очигледно мењале од пописа до пописа, па се стога осећа недостатак споне којом би се објасниле околности везане за састављање пописа из 1467. године

и показало стање које је претходило смедеревском попису, наесталом десетак година касније.

Као тимар попа Јакова, чије обавезе вису забележене, уписано је село Бистрица у Ждрелу, са три куће, и приходом од 500 аспри.⁵⁵ О обавезама се не говори ни у тимару попа Тодора, који се састојао од села Главишнице у Ждрелу (имало је 18 кућа) и „празне“ мезре Бусур. Од укупног прихода са тимара у износу од 1.415 аспри, на испенцу је долазило 425 аспри, а остатак је био распоређен на дажбине у натури и новцу.⁵⁶ Село Главишница више не постоји, а помиње се као међник на западној страни Алибеговог читлака, који је спајао село Коварне (на северу) и Кладин (на југу). Земљиште Бусур (на топографским картама заузима простор у доњем току истоимене реке, леве Млавине притоке. Данашње село Бусур је смештено у горњем току реке. На овом простору, у долини Бусура, највероватније се у прошлости налазиша и Главишница.

Браничево је по попису из 1467. године имало преко 300 села. Прелиставајући странице пописа уочава се да је осим поменутих попова и калуђера, који су се водили као уживаоци тимара, још 70 попова и пет калуђера било настањено у разним селима султановог и Алибеговог добра, у тимарима спахија хришћана и муслимана. Подаци су значајни за познавање црквених прилика, јер указују на то да су у многим селима постојале сеоске или гробљанске цркве. У сваком селу где су живели калуђери и попови, њихова браћа, синови и зетови, брижљиво су бележени, као што је чињено при уписивању кнезава, примићура и

⁴⁸ Исто, 223—225. О цркви вид.: В. Петковић, *Преглед црквених споменика*, 43.

⁴⁹ *Bраничевski tefter*, 250—251.

⁵⁰ Исто, 251, нап. 528^a.

⁵¹ Др Радмила Тричковић, научни сарадник Историјског института у Београду, код Никона примећује да пише калуђер, а не свештеник. Колегиници Р. Тричковић дугујем топлу захвалност на помоћи. Неидентификован манастир код села Црвеништа у ресавској нахији, који О. Зиројевић чита као Духне, исто је што и Светодухна, а Црвениште је, према томе, Црвена Стена. Износ од 600 аспри је приход од села Д. Црвена Стена, а не од манастира (*Цркве и манастири*, 97).

У Ресави се појављују још два села сличног назива: Горња Црвена Стена, у тимару једног посадника ресавске тврђаве (*Bраничевski tefter*, 238) и Црвена Стена, где живи породица од шест чланова „соколара честитог паше“ (257).

⁵² Б. Ђурђев, *Хришћани спахије у северној Србији у XV веку*, Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине, IV, Сарајево 1952, 166, 167. Речено је и то да су Раваница и Ресава, према дефтеру из 1516. године, изгубили своје тимаре (168). Поново о браничевском попису у књизи: В. Ђурђев, *Uloga crkve u starijoj istoriji srpskog naroda*, Sa-

rajevo 1964, 109. Међутим, у овом тексту је омашком изостављено село Д. Црвена Стена са приходом од 600 аспри, дако је управо уз ово село уписан манастир Светодухна. Зато је као укупни приход од тимара калуђера Никона назначен износ од 2.785 уместо 3.385 аспри. Непосредно затим је наведено да „Ресава и касније ужива тимар“ (109), и да су Ресава и Раваница сачували „неке своје винограде и млинове признате као вакуфска имања“ (111).

Подаци о Ресави из радова Б. Бурђева коришћени су у литератури у више наврата, па се на њих позива и О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, у свом тексту о Ресави (176). На истом месту додато је да помен имама и хатиба по попису из 1516. године наводи на закључак о постојању исламске богомоље у кругу манастира Ресаве. Треба рећи да то није први помен муслиманских свештених лица у ресавској тврђави. Већ по *Bраничевskom tefteru* (234—235) имам Махмуд Факих је имао тимар: у Ждрелу село Бресницу, а у Ресави мезру Просквицу.

Занимљив је и следећи податак о тврђави: у списку од 14 лица — муселема (ослобођени од пореза), „који су то постали предавши тврђаву Ресава, не дају рајинске дажбине“ забележени су поп Милован и Долеша, попов син (стр. 252).

⁵³ *Bраничевski tefter*, 175—176. Према читању Р. Тричковић име уживаоца тимара гласи: поп Радоје (а не Босирађа, како је по М. Стојаковићу).

⁵⁴ Б. Бурђев, *Хришћани спахије*, 166. Иако Бурђев не именује села на која се позива, из података о висини прихода и војној обавези види се да је реч о тимару попа Радоја и селу Долња Сена са сејалиштем Буљани. То потврђују и подаци у његовој књизи *Uloga crkve u starijoj istoriji srpskog naroda*, 108, где стоји овако: „Године 1467—8. уписано је имање манастира Раванице, село Доње Сење и једно ненасељено поље, као тимар са приходом преко 4.000 акчи. Зато је Раваница у случају војног похода морала давати једног оклопника“. У продужетку текста Ђурђев за 1476. годину наводи да су тимару манастира припадала села Доње Сење и Раваница. Напомињемо да је по *Bраничевskom tefteru* село Равни (сада Ђуприја) прво по реду у попису Алибеговог хаса (стр. 42), а некада је представљало део раваничког властелинства (нап. 15). Ако је село Равни исто што и Раваница (јер Раванице нема у браничевском попису), то би значило да је село пре 1476. године прешло из Алибегових руку у тимар манастира Раванице.

Ђурђев, надаље, говори о попису из 1516. године, када је Раваница држала као тимар једно обрадиво поље (не именује га), с обавезом да опрема једног џебелију (оклопника). У исто време манастир је поседовао имање које се рачунало као вакуф (задужбина), а састојало се од три винограда и четири млина. За највећи виноград је „у дефтеру записано да га калуђери уживају као вакуф од времена кнеза Лазара“. Приход од ових имања износио је више од 11.000 акчи (стр. 108—109, уопштено на стр. 111).

О томе да су калуђерима Раванице дефтером из 1516. године потврђене неке пореске олакшице говори и Н. Hadzibegić, *Glavarina u osmanskoj državi*, Sarajevo 1966, 16.

О Раваници код О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 172, с ослонцем на Ђурђево (*Uloga crkve*) и на један попис из друге половине XVI века.

⁵⁵ *Bраничевski tefter*, 191. Село је поменуто у даровној повељи манастира Ждрела (нап. 387).

⁵⁶ Исто, 193—194. Б. Ђурђев, *Хришћани спахије*, 166. Омашком је речено како поп Тодор има тимар од 425 акчи, међутим, то је износ испенце.

занатлија.⁵⁷ То је несумњив доказ да су уживали углед у својим срединама.

Из средњовековног наслеђа се зна да су на тлу Браничева имали своје поседе манастири Ждрело, Раваница, Дренча, Тисмена и Водица и челник Радич Поступовић. Браничево са својим манастирима, претежно у Ждрелу, и многобројним свештенствојм у време кад је већ чврсто била успостављена турска власт, показује добро организован црквени живот који су Турци морали да уважавају. Ова средишта

православља, из којих је зрачио духовни живот, одиграла су, несумњиво, значајну улогу у животу тамошњег становништва.

⁵⁷ Прилика је да се скрене пажња на златаре поменуте у *Braničevskom tefteru*, јер су златари мало познати поименично. Радислав је живео у Кисељеву у Лучици (стр. 83), Витан у Кривцу у Ждрелу (стр. 90) и Радота у Горњем Брестју у Лучици (стр. 223).

Les monastères de Braničevo d'après le recensement turc de 1467

BRANKA KNEŽEVIĆ

L'Institut d'histoire de Belgrade a publié en 1987 un recensement détaillé de la région de Braničevo de 1467, traduit et mis sous presse par Momčilo Stojaković. C'est le recensement le plus ancien de la partie septentrionale du despotat serbe (envahi par les Turcs en 1459) et une des sources turques les plus importantes pour l'histoire des pays serbes sous la domination turque. Il s'agit d'un des recensements nominaux auxquels les autorités turques procédaient pour se établir la somme des impôts que devaient payer les habitants d'un territoire déterminé.

Grâce à sa position stratégique, la région de Braničevo était constituée comme territoire placé sous l'autorité d'un soubacha (soubachilouk) et comprenait sept nahies: Lučica, Ždrelo, Pek, Homolje (Omolj), Zvižd, Resava et Ravanica. Le recensement portait sur les agglomérations appartenant au sultan, sur celles qui dépendaient du soubacha de Braničevo, le bey Ali, et sur les domaines («timars») des spahis chrétiens et musulmans. Ces domaines étaient au nombre de 133. Le recensement de Braničevo de 1467 dénombra 16 monastères et c'est à ceux-ci que le présent article est consacré.

Le bey Ali MihalOglou était titulaire d'un fief particulier (čiftluk) dans le Ždrelo qui comprenait 10 villages, 4 monastères (Duhovnik, SaintNicolas, Ravanje et SaintStéphane) et 2 mezas (terres des villages abandonnés). Les limites du domaine du bey Ali étaient précisées dans une note à part du recensement.

Les monastères sont difficiles à identifier, étant donné que l'on ne dispose pas de données suffisantes pour le faire. Nous ferons ici une tentative en nous fondant sur les données fournies par la littérature scientifique et recueillies sur le terrain, ainsi qu'en ayant recours aux cartes topographiques.

Le monastère de *Duhovnik* pourrait correspondre au monastère de Gornjak, étant donnée la proximité du village de Šetonje avec lequel il fut recensé. Les trois autres monastères faisant partie du domaine du bey Ali n'étaient rattachés à aucun des villages de la région de

Braničevo. Au sujet du monastère *SaintNicolas* où une dizaine d'années plus tard vint s'installer le bey Ali MihalOglou, l'auteur suppose que l'on pourrait l'identifier avec les ruines que l'on appelle résidence de métropolitain (Mitropolija). On considère que ce sont là les ruines de l'évêché de Braničevo, érigé par la suite en métropole et dont l'église était dédiée à saint Nicolas. Les monastères *Ravanje* et *SaintStéphane* sont simplement mentionnés dans le recensement, si bien que l'auteur n'a pas pu les identifier. A plusieurs endroits du Ždrelo subsistent les vestiges d'anciens monastères et églises et c'est parmi ceux-ci qu'il faut rechercher aussi ceux qui viennent d'être mentionnés.

Le monastère de *Zlatarić*, près du village de Topo(l)nica, était situé peut-être sur l'emplacement appelé Crkvine, où, au début du XXe siècle subsistaient encore ses ruines. Le monastère de *Zahova* fut démoli, mais ses fondations furent utilisées pour la construction de l'église de *Zaova*, près du village de Toponica. Le monastère de *Ravan* pourrait être relié aux vestiges du monastère de Bradača, à proximité du village de Kula. Quant au monastère de *Mirljevo*, le recensement n'en précise pas l'emplacement, si bien que pour l'instant il n'a pas pu être identifié. Peut-être qu'il se trouvait à proximité de Stanulovac. Près de Gornje Prahovo, dans le Ždrelo, se trouvait le monastère *SaintJean*. Il reste à en découvrir les vestiges. Près du village de Crkvenica, actuellement appelé Crkvenac; dans la Resava, le recensement mentionne le monastère *SaintStéphane*, ce qui nous fait supposer que les vestiges de l'ancienne église du village appartiennent à ce monastère. Le monastère de *Gorilje*, près du village de Bradačica (actuellement Bradarac), dans la Lučica, pourrait être identifié, sous toute réserve, avec le monastère, de *Rukumija*, situé à proximité de ce village. Dans le Ždrelo se trouvait aussi un monastère dont le nom n'est pas mentionné par le recensement, ce qui rend impossible son identification. Le monastère d'*Idin*, près du village de Vojska, dans la Resava, pourrait être relié, pour l'instant, à l'ancien monastère de Tomić.

Le monastère *SaintNicolas* qui se trouvait près du village de Dobr(e)seva pourrait être relié aux ruines subsistant dans ce village où dans celui, tout proche, de Zlatenac. Le monastère dédiée à la *Présentation de la Vierge immaculée au Temple*, situé également près du village de Dobr(e)ševa, est identifié avec le monastère de Miljko (Miljkov manastir) existant actuellement sur la rive droite de la Morava, près du village de Gložane. Par le passé il fut souvent dévasté et rénové, mais son église garda sa renommée plusieurs fois séculaire. Le monastère de Svetoduhna, dans la Resava, faisait partie du domaine dont le moine Nikon était le tuteur; celui-ci était tenu d'assurer deux hommes à la garnison de la forteresse de Resava.

Parmi les titulaires chrétiens des domaines, il y avait aussi trois prêtres.

Au Moyen âge, les monastères de Ždrelo (Gornjak), Ravanica, Drenča, Tismena et Vodica, ainsi que le connétable Radič Postupović étaient propriétaires des domaines situés sur le territoire de Braničevo. D'après le recensement de 1467, la région de Braničevo comptait plus de 300 villages. Avec ses seize monastères et ses nombreux prêtres établis dans les différents villages, la région de Braničevo montre qu'à l'époque où le pouvoir turc était déjà affermi, la vie ecclésiastique était bien organisée et que les Turcs devaient en tenir compte. Ces centres de religion orthodoxe jouèrent indubitablement un rôle important dans la résistance opposée à l'islamisation de la population serbe. La raison qui détermina ce fait est à rechercher dans la longue tradition de l'évêché de Braničevo, érigé plus tard en métropole.